

EXPOSITIE - OUDE OF PELGRIMVADERSKERK

De kleine expositie in Galerie Aelbrecht heeft het 600 jaar oude Delfshavense kerkgebouw als centraal onderwerp. Uitvergroete oude prenten met een korte beschrijving vertellen het verhaal.

Waarschijnlijk de meest aansprekende prent van de kerk: Decker, 1667, getiteld: Stadthuys op Delfts Haven, mitsgaders de Kerck aldaer, van outs genaemt st. Anthonys Capel - waarover straks meer....

15e eeuw - bouw St. Anthonys Capel

Delfshaven ontstond rond 1400 aan de kaden van de nieuwe zeehaven van Delft. Deze stad had in 1389 een kanaal laten graven dat liep vanaf Overschie naar de heerlijkheid Schoonderloo, om daar aan de Maas een eigen zeehaven te vormen. Delft wilde niet langer afhankelijk zijn van de havens van Schiedam of Rotterdam; handelsconcurrenten die hoge havengelden rekenden.

Aan wat door de Delftenaren de 'Nieuwe Haven' of gewoon de 'Haven' werd genoemd, kwamen Delftse handelaren en havenwerkers wonen. Dat trok vervolgens meer handarbeiders en kleine ondernemers aan. Meer bewoning volgde en Delfshaven groeide gestaag.

In vroeger tijden stond het Christelijk geloof centraal in elke westerse leefgemeenschap. De diaconie van de kerk verzorgde als enige instantie de zieken- en armenzorg. In tijden van nood, verwarring en verdriet zocht met de kerk op, om troost, bescherming en zekerheid te vinden. Een kerkgebouw was daarvan het duidelijk zichtbare, en regelmatig hoorbare, symbool. De kerk was dan ook eeuwenlang het centrale punt in elke stad en elk dorp.

Hoewel de parochie Schoonderloo beschikte over een Rooms-katholieke kerk, besloot Delft al snel om een eigen gebedshuis te bouwen. In 1416 werd begonnen met de bouw van de Rooms-katholieke Sint Antoniuskapel. De schrijfwijze hiervan varieert per document.

Uit het boek "Beschrijving en geschiedenis van Delfshaven, benevens van Schoonderloo en Slot Spange" van F.J. Kleijn, uitgegeven door Joh. L. van der Pauwert in 1873 is het volgende te lezen:

"Hertog Willem van Beijeren gaf zijne toestemming (consent), verklarende in een brief, geteekend en bezegeld in den Haag, den 28sten Augustus 1416, dat Hij voor zich en Zijne nakomelingen, veroorloofde en consenteerde, dat de

stad Delft uit eigen erve en goederen mogt vestigen, inrichten en beschenken eene eeuwige Kapel op de Nieuwe haven ter Eere Gods, zijne gezegende Moeder Maria en de heilige St. Anthonij, de ordonnantiën, stichting en voorschriften geheel aan de Stad Delft overlatende ten eewigen dagen, zonder eenig recht voor zich of zijne nakomelingen".

Over de bouw schrijft hij:

Aan de oostzijde van de Haven, nabij de sluis, werd de Kapel gebouwd, zijnde een kruiskerk, tamelijk ruim; het middenschip rustte op 2 rijen pilaren, de zijbeuken waren zeer laag, het dak daardoor zeer stijl, en dientengevolge de inwendige vorm niet behaaglijk; een koepelvormig torentje rustte op het kruisdak; een schuin aflopende gevel met 2 lage zijvleugels vormde het front, in het midden waarvan de deur was, tot ingang bestemd; daarboven een groot raam; in de punt was een rond raam aangebragt; boven op de puntgevel prijkte een Romaansch ijzeren kruis: in de zijvleugels waren 2 kleine smalle ramen aangebragt; de plaats, bestemd voor het zangkoor, was aan de binnezijde tegen den voorgevel. Bij de kapel was een terrein voor kerkhof ingerigt, en rondom met geboomte beplant.

Hij beschrijft verder dat de Kapel in 1417 gereed was en dat Philips Jan Willemszoon door de Bisschop van Utrecht tot kapelaan werd benoemd. De Anthoniskapel werd gebouwd als kruiskerk, met het middenschip rustend op twee rijen pilaren en lage zijbeuken. Dit noemt men een pseudobasiliek. In 1464 werd naast de kerk een losstaand klokhuis gebouwd, waarin de door de gebroeders Hoerken gegoten luidklok kwam te hangen. (diameter: 1.02 meter, hoogte 1.12 meter)

Tot de 20e eeuw lag de kerk buiten de zeedijk, dus bij hoog water op zee had zij gedurende haar bestaan vaak te lijden van inkomend rivierwater. Dat gebeurde al vrij snel in haar bestaan, tijdens de grote en verwoestende St. Elisabethsvloed in 1421.

Tekening: water over de sluis 14 november 1775

Deze tekening uit de 18e eeuw illustreert de steeds terugkerende wateroverlast die leidde tot verzakkingen en andere schade.

Tijdens het bestaan van de kerk was er regelmatig de noodzaak tot kostbare herstelwerkzaamheden en verbouwingen om de structurele integriteit van het gebouw te kunnen waarborgen. Tenslotte was dit gebouw gedurende haar gehele bestaan doorlopend in gebruik als publieke gebedsruimte.

16e eeuw - verbouwing

Een rekeningenboek over de jaren 1529/1530-1551/1552 geeft een overzicht van de onderhoudswerkzaamheden, die in die tijd in de kerk werden uitgevoerd.

De kerkvloer werd met drie schepen zand opgehoogd, waarna metselaars de vloer hebben gelegd. In 1546 vond er een verbouwing plaats van het koor (de uiterste oostkant) en de dwarsbeuk (of transept). Mogelijk werden de koren te klein en te smal bevonden en heeft men ze daarom gewijzigd in een dwarsbeuk met een kort en breed koor, waardoor meer ruimte ontstond.

In het midden van de 16e eeuw werd, langs de achterkant van de kerk, het Achterwater gegraven, als verlengstuk van de Achterhaven en vermoedelijk met een doorvaart naar de Kolk via een sluis, waar in 1653 het Kraanhuis werd gebouwd, nu vooral bekend als het Zakkendragers huisje.

Over de 3 schieën kaart: De oudste afbeelding waar de kerk op staat.

Rotterdam en Delft hadden in 1512 een hoog opgelopen conflict over hun beider bemoeienis met de Schie. Voordat deze twist voor de Hoge Raad van Mechelen juridisch zou worden uitgevochten, liet Delft een kaart van de drie Schieën vervaardigen. Hiermee wilde ze haar standpunt in de situatie voor de Raad inzichtelijk maken. Deze kaart geeft ons nu, vijf eeuwen later, enig inzicht in de zestiende-eeuwse bewoning in dit deel van het Schieland.

De kaart: In de linker onderhoek komt de Schie vanuit Delft aan bij Overschie. Langs de linkerrand van de kaart loopt de Rotterdamse Schie via Schiebroek omhoog naar Rotterdam. Evenwijdig aan de onderkant van de kaart loopt de Schiedamse Schie naar rechts richting Schiedam. De Delfshavense Schie loopt over het midden van de kaart omhoog. Het passeert het Kasteel ter Spangen en loopt daarna met een bocht naar Delfshaven, goed herkenbaar aan de twee sluistorens. Als we de Rotterdamse Dijk vanaf Delfshaven omhoog volgen langs de Merwe (Nieuwe Maas), zien we middenboven het ambacht Schoonderloo.

De andere **plattegrond** brengt de **visserij in de Maas in 1540** in kaart. Beneden aan de tekening loopt de Zeedijk naar Schiedam en naar boven gaat

het richting Rotterdam. De binnendijk van de Schie loopt uiteraard mee naar Delft. Bij de Schiemond staan visnetten afgebeeld, het is dan ook een kaart over de riviervisserij nabij Delfshaven. Het is goed te zien dat de Achterhaven aanvankelijk niet veel meer was dan een soort inham met een aanlegkade.

NB Deze kaarten werden vervaardigd met een ander doel dan het exact weergeven van gebouwen. De plaats van het klokhuis en ook de kerk op de twee kaarten wordt verschillend weergegeven.

Ook op deze kaarten zijn de sluistorens rond de kolk duidelijk aanwezig. Aan het eind van de 16e eeuw maakten deze plaats voor open sluisen, omdat hoog geladen schepen ernstig gehinderd werden door de lage sluisbogen.

Het Kraanhuis (deel van het Zakkendragershuisje) werkte overigens volgens het zelfde principe. In de bovenbouw werd met een, via tredmolens aangedreven kraan, een zware sluisdeur opgehesen om het water en kleine boten door te kunnen laten. De lading van de zeeschepen werd nog voor de eerste sluis overgeslagen op kleine boten, de lichters werden genoemd.

(geen onderdeel van de expositie)
In 1910 is bij de aanleg van de Schiedamseweg en het verleggen van de Aelbrechtsbrug het restant van deze torensluis teruggevonden.

Tekening uit 1613 van Willem Luysz van Kittensteyn:
Spaanse troepen plunderen Delfshaven in 1572.

Op de voorgrond de Delfshavense Schie, de twee sluisbruggen aan weerszijde van de Aelbrechtskolk en de Spaanse troepen die, komend vanaf de Rotterdamse Dijk en de Binnenweg (links) op het Lage Erf worden bevochten. De opvallende torens op de bruggen over beide sluisen zijn ook te zien op andere tekeningen uit deze periode. Bij opgravingen in het begin van de 20e eeuw is een deel van de boog van deze sluis teruggevonden. Na de brug (naar rechts) begint de Mathenesserdijk.

In 1574, twee jaar na de beeldenstorm en het vertrek van de Spaanse troepen uit Delfshaven, besloot Delft om de St.-Anthoniskapel aan de Nederlands Hervormde Kerk toe te wijzen. Ds. Cornelis Christiaanszoon werd aangesteld als haar eerste Hervormde predikant. Omdat het Protestante geloof geen heiligen kent is het aannemelijk dat vanaf die tijd de naam "Oude Kerk" ingang deed.

Omdat de Spaanse troepen de kerk in Schoonderloo hadden verwoest, moest de Rooms-katholieke gemeente nu in Rotterdam ter kerke gaan.

17e eeuw

Een eeuw die, naar het zich laat aanzien, verliep zonder noemenswaardige verbouwingen, maar wel een periode waarin veel mooie prenten werden gemaakt van de kerk.

Jan Abrahamsz. van Beerstraten (Amsterdam 1622 - 1666)

Schilder en tekenaar

Van Beerstraten schilderde zeeslagen, havens en stadsgezichten. Zijn werk is van historisch belang omdat hij vaak stadspoorten, kerken, kastelen en andere gebouwen schilderde die niet meer bestaan.

Coenraet Decker (Amsterdam 1650 – 1685)

Graveur

Decker was een leerling van Romeyn de Hooghe. In de jaren 1670 werkte hij samen met Dirk van Bleiswijk aan de kaart van Delft: 'Beschryvinge der stad Delft'.

Abraham Rademaker (Lisse, 1676/'77 - 1735)

Kunstschilder, tekenaar, prentenmaker en prentenhandelaar.

Specialiteit: topografisch getinte tekeningen en schilderde landschappen.

Bepaalde gebouwen en landschappen konden ook op bestelling geleverd worden. Zijn gravures waren erg populair en werden goed verkocht.

De 4 gravures van Abraham Rademaker dateren uit het begin van de 18e eeuw. Onder op de kaarten staat 1570 vermeld, wat doet vermoeden dat ze zijn gemaakt als een - nogal vrije - interpretatie van de Oude Kerk zo'n anderhalve eeuw eerder.

Deze prenten zijn later door anderen weer gebruikt als inspiratie voor hun eigen lithos, etsen, gravures etc. Vaak ook met de vermelding 1570.

18e eeuw - renovatie

Tekening Gerrit Groenewegen Kolk

Oude Kerk met nieuwe gevel. Het Kraanhuis had toen nog de twee tredmolens die de kraan aandrijven, waarmee de sluis knechten de sluis kunnen ophijsen.

In 1761 werd het gebedshuis opnieuw verbouwd.

Na metingen was het opgevallen dat de kerk "anderhalve meter in de grond was gezakt". Dat was niet echt zo. Bij herhaalde ophogingen van de omgeving was ook telkens de kerkvloer mee opgehoogd, met minder binnenruimte tot gevolg. Het kon 's winters erg benauwd worden onder het lage kerkdak. Het was ondoenlijk om de hele ruimte warm te stoken, dus voor de kerkgangers waren 's winters voetenstoofjes beschikbaar tegen de kou. Dat zijn houten kistjes met gaten aan de bovenzijde en binnenin een bakje met gloeiende kooltjes. Door de combinatie van verbrandingsgassen en natte kleding werd het er zo benauwd, dat er regelmatig mensen wegens zuurstofgebrek "voor dood naar buiten werden dragen". Daar moest nodig wat aan worden gedaan. De muren van het middenschip en transept werden, nadat zij eerst tot halverwege waren afgebroken (bron: J.Verheul), met 3.6 meter verhoogd, om zodoende de luchtcirculatie te verbeteren.

De voorgevel werd aangepast naar de toentertijd populaire régence stijl. De kleine kruisingtoren midden op de kruising van het dak verdween, want de kerk kreeg nu een echte klokkentoren, wat het losstaande klokhuis overbodig maakte. Ook werden er twee kolommen in de kerk geheel vervangen.

Tekening Gerrit Groenewegen achterhaven

Op de voorgrond zit een man te vissen op de punt van de Waaldijk. Aan de kade voor het Zee-magazijn van de VOC Delft ligt een retourschip afgemeerd. Het is dusdanig ontdaan van ballast dat ze hoog in het water ligt teneinde de romp te kunnen kalefaten. Links van het retourschip is de Oude- of Pelgrimvaderskerk te zien, herkenbaar aan de kerktoren (aan de Kolk) en het koor en de transept aan de Achterhaven.

20e eeuw – restauraties

Ook in de twintigste-eeuwse waren grote restauraties aan het kerkgebouw nodig.

De restauratie van 1937 (via www.oudeofpelgrimvaderskerk.nl)

Delfshaven had regelmatig te lijden van overstromingen, waarbij het water wel 60 cm. hoog in de kerk stond. Verzakkingen van de muren en kolommen maakten in 1937 een ingrijpende restauratie noodzakelijk.

Er kwam een centrale verwarming die de kolenkachels verving. In plaats van ramen met houten sponningen kwamen er aan de zijkant glas-in-loodramen. De twee voorste kolommen bleken zo rot dat vervanging nodig was, voor de oorspronkelijk ronde kolommen kwamen vierkante van zandsteen. De overige verzakte kolommen werden in het lood gezet. Ook werd de eikenhouten lambrisering in het koor aangebracht.

De restauratie van 1992-1998 (via www.oudeofpelgrimvaderskerk.nl)

Aan het eind van de jaren tachtig zag de kerk er verwaarloosd uit en waren opnieuw grote herstelwerkzaamheden noodzakelijk. De hervormde gemeente, de eigenaar van de kerk, had echter te maken met een teruglopend ledental en een afnemend eigen vermogen. Omdat zij toenemende problemen voorzag, werd contact gezocht met de Stichting Oude Hollandse Kerken. In 1992 nam de stichting het kerkgebouw over en werd begonnen met een grote restauratie. De subsidie was vastgesteld op circa 1 miljoen gulden, de totale kosten van de restauratie bedroegen circa 3 miljoen. Het restauratieplan werd opgesteld door de Haagse restauratiearchitect Laurens Vis.

Naast herstelwerkzaamheden dienden ook nieuwe voorzieningen te worden aangebracht om multifunctioneel gebruik mogelijk te maken. Zo werden de banken in het midden vervangen door losse stoelen en werd het naastgelegen kerkelijk bureau ingericht als ontvangstruimte annex foyer.